

KS. ZBIGNIEW MAJCHER SDB

JEZUS CHRYSZTUS JAKO „TRAUMATURG” AFRYKAŃSKI MODEL CHRYSZTOLOGICZNY

W afrykańskim spektrum różnorodnych typów uzdrowicieli parających się problemami ludzkiego zdrowia możemy natknąć się na: znachorów (często nazywanych lekarzami tradycyjnymi), proroków, hipnotyzerów, radiestetów z wahańkami, zielarzy, białych lekarzy i wielu innych. W tym poniekąd zróżnicowanym ze względu na używane metody i zakres kompetencji gronie znajduje się postać, którą trudno przyporządkować do jakiegokolwiek grupy, jest nią Jezus Chrystus. W pewnych wypadkach można utożsamić Chrystusa z każdym z nich, zarówno indywidualnie, jak i zbiorowo. W innych zaś taka identyfikacja jest wręcz zabroniona. A więc kimże jest ten, o którym tu mowa? Jaką pozycję wśród uzdrowicieli wyznacza mu współczesny Afrykańczyk? Czym w ogóle jest choroba, a czym zdrowie i jak w świetle wiary patrzą na nie afrykańscy chrześcijanie? Oto kwestie, które poruszę w tym artykule i, jeśli to będzie możliwe, postaram się pośrednio lub bezpośrednio na nie odpowiedzieć.

1. CHOROBA

1.1. Afrykańska tradycyjna eksplikacja przyczyn występowania chorób

Większość ludów afrykańskich wierzy, że człowiek ponosi karę za swoje grzechy już tu, na ziemi, a nie w życiu pozagrobowym. Dlatego choroba albo inne niepowodzenia są symptomem wskazującym na to, że ktoś złamał moralne albo rytualne zasady postępowania¹.

¹ Zob. J. S. Mbiti, *Afrykańskie religie i filozofia*, tłum. z oryginału K. Wiercieńska, Warszawa 1980 s. 261.

W społecznościach afrykańskich choroba jest często przypisywana zjawisku naruszenia tabu albo ingerencji złych lub czasami z czegoś niezadowolonych duchów przodków². Nie przeczy to wierzeniu, że tzw. rzucenie na kogoś uroku, czary, opętanie przez złego ducha, przekleństwo rzucone przez czarnoksiężnika albo przez sąsiada nie może być przyczyną choroby³. Wiara w złe moce, które mogą przyczynić się do zaistnienia choroby, jest afrykańską odpowiedzią na istnienie zła i nieszczęść w świecie.

Aby uzdrowienie mogło zaistnieć, należy znaleźć przyczynę choroby i ją wykorzenić⁴. Związane to jest z przeprowadzeniem pewnych określonych ceremonii, które mogą mieć charakter ekspiacji za popełnione winy⁵.

To, że Afrykanie czasami uznają przyczyny naturalne występowania pewnych chorób⁶, wcale nie wyklucza możliwości jednoczesnego działania przyczyn nadprzyrodzonych⁷. Choroba, tak jak i inne nieszczęścia, jest fenomenem religijnym⁸.

Nie zawsze ofiara musi być winna, może ona cierpieć z powodu błędu jakiegoś krewnego⁹.

² Zob. R. P. Werbner, *Ritual Passage, Sacred Journey. The Process and Organization of Religious Movement*, Washington 1989 s. 69–70; J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology. An African Experience of Jesus*, New York 1985 s. 144; G. G. Harris, *Casting Out Anger. Religion among the Taita of Kenya*, Cambridge 1978; K. Appiah-Kubi, *Christology [w:] A Reader in African Christian Theology*, red. J. Parratt, London 1987, s. 75; M. F. C. Bourdillon, *The Shona Peoples. An Ethnography of the Contemporary Shona, with Special Reference to their Religion*, wyd. 3, Gweru 1987, s. 230–232; A. Nasimiyu-Wasike, *Christology and an African Woman's Experience [w:] Faces of Jesus in Africa*, red. R. J. Schreiter, London 1992, s. 80.

³ Zob. C. Kolié, *Jesus as Healer? [w:] Faces of Jesus in Africa*, red. R. J. Schreiter, London 1992, s. 145.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Zob. M. F. C. Bourdillon, *Religion and Society. A Test for Africa*, Gweru 1991, s. 39.

⁶ Zob. J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology, op. cit.*, s. 148.

⁷ „Every misfortune, like any piece of good fortune, involves two questions: The first is how it happened, and the second why. The »How« is answered by common-sense empirical observation, but the »Why« is not easily explicable. Belief in witchcraft and other supernatural powers explains why particular persons at particular times and places suffer particular misfortunes — death, accident, disease, barrenness, or crop failure” K. Appiah-Kubi, *Christology, op. cit.*, s. 75–76.

⁸ Zob. J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology, op. cit.*, s. 146; J. Comaroff, *Healing and the Cultural Order: the Case of the Baralong boo Ratshidi*, „American Ethnologist” 7:1980, nr 4, s. 645.

⁹ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology, op. cit.*, s. 75; J. S. Mbiti, *Afrykańskie religie i filozofia, op. cit.*, s. 261.

1.2. HOLISTYCZNY WYMIAR CHOROBY

W większości społeczeństw afrykańskich patrzy się na chorobę jako na nie-szczęście, które dotyczy całej osoby¹⁰. Ów brak podziału na to, co duchowe i na to, co cielesne, ma bezpośredni wpływ tak na relacje cierpiącego ze światem nadprzyrodzonym¹¹, jak i na związki z członkami wspólnoty¹², do której chory należy¹³.

1.3. STAROTESTAMENTOWA PARALELA

W świecie, który całkowicie zależy od Boga będącego jego przyczyną, choroba nie stanowi wyjątku. Nie sposób nie widzieć w niej ciosów, które Bóg wymierza człowiekowi¹⁴. Człowiek Starego Testamentu, podobnie jak współczesny Afrykanin, przeżywa swoją chorobę w stałej obecności przed Bogiem (zob. Ps 38). Bogu, którego uznaje za Pana życia i śmierci, powierza swoje uzdrowienie, ponieważ choroba pojmowana jest jako stan słabości i ułomności (zob. Ps 6,3; Iz 38). Choroba staje się początkiem nawrócenia (zob. Ps 38, 5. 39, 9. 39, 12), zaś Boskie przebaczenie początkiem uzdrowienia (zob. Ps 32, 5. 107, 20). Doświadczenie, jakim jest choroba, ukazuje jego związek z popełnionym grzechem, a przez grzech ze złem¹⁵. Objawienie biblijne nie sprzeciwia się temu, ale określa okoliczności, w których takiego związku należy się dopatrywać. Bóg stworzył człowieka do szczęścia. Choroba stoi w sprzeczności z tymi zamiarami Boga. Jest

¹⁰ Zob. J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology*, op. cit., s. 147; M. F. C. Bourdillon, *Religion and Society*, op. cit., s. 20.

¹¹ Zob. J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology*, op. cit., s. 146.

¹² „Western culture sickness is personal, individual. It would be strange in Europe or America for a sick person to go to a doctor together with his or her family. In another culture such a visit to the doctor would not be strange. People of those cultures do not understand the Western bourgeois interpretation of sickness. To them sickness is not only seen as something of the community, it is also seen as a sign to the whole community”. J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology*, op. cit., s. 149; por. A. R. Radcliffe-Brown, *Structure and Functions in Primitive Society*, London 1952.

¹³ Zob. J. Comaroff, *Healing and the Cultural Order: the Case of the Baralong boo Ratshidi*, op. cit., s. 637–657; M. F. C. Bourdillon, *Religion and Society*, op. cit., s. 42; K. Appiah-Kubi, *Christology*, op. cit., s. 75; J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology*, op. cit., s. 144.

¹⁴ Zob. J. Giblet, P. Grelot, *Choroba-Uleczenie* [w:] *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, wyd. 3, Poznań 1990, s. 122–125.

¹⁵ Zob. KKK 1502; A. Miralles, *L'Unzione degli infermi* [w:] *Commento Teologico Al Catechismo Della Chiesa Cattolica*, red. R. Fisichella, Casale Monferrato 1993, s. 384–385.

ona następstwem grzechu¹⁶. Zaś wiara w Boga i postępowanie według Prawa daje życie (zob. Wj 15, 26). Prorok Izajasz uważa, że cierpienie może mieć między innymi wartość ekspiacyjną¹⁷ lub odkupiającą, ofiarowaną za grzechy innych (Iz 53, 11).

2. MEDYCINA A RELIGIA

2.1. Afrykańskie tradycyjne rozumienie pojęć

Religia dla przeciętnego Afrykanina jest środkiem wzmacniającym życie. Pojmowana jest jako środek przeciw wrogim człowiekowi siłom, które mogłyby zniszczyć człowieka. Bardzo często pojęcia „medycyna” i „religia” są synonimami, dlatego nie da się ich od siebie odróżnić. Dobry stan zdrowia uznawany jest za symptom właściwej relacji człowieka ze środowiskiem, a więc jest czymś więcej jak tylko brakiem choroby — jest on częścią magiczno-religijnego procesu¹⁸.

2.2. Rola Kościołów misyjnych w uzdrawianiu

Pomimo tego, że uzdrawianie w chrześcijaństwie zawsze odgrywało bardzo ważną rolę¹⁹, Kościoły misyjne w Afryce nie były w stanie w takim stopniu zaspokoić głęboko zakorzenionych duchowych potrzeb konwertyty afrykańskiego, w jakim czyniła to tradycyjna religia afrykańska²⁰. Dlatego w programacji roku liturgicznego Kościoły starają się uwzględnić kwestię uzdrawiania²¹. Należy

¹⁶ Zob. J. Giblet, P. Grelot, *Choroba-Uleczenie*, op. cit., s. 122.

¹⁷ *Ibidem*, s. 123.

¹⁸ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology*, op. cit., s. 76; J. Comaroff, *Healing and the Cultural Order: the Case of the Baralong boo Ratshidi*, op. cit., s. 643.

¹⁹ „Przecież miłość chrześcijańska obejmuje wszystkich, bez względu na rasę, pochodzenie społeczne czy religię; nie oczekuje też żadnej korzyści czy wdzięczności. Jak bowiem Bóg umiłował nas miłością bezinteresowną, tak i wierni powinni z miłością troszczyć się o człowieka, okazując mu taką samą miłość, z jaką Bóg szukał człowieka” DM 12.

²⁰ Por. M. C. Kirwen, *The Missionary and the Diviner. Contending Theologies of Christian and African Religions*, New York 1987, s. 2.

²¹ Por. *Fort Jameson Diocesan Pastoral Commission. Minutes of the Meeting Held at Chassa Secondary School on 25th–28th July 1966* [w:] *Annunciare e celebrare la fede nello Zambia: Un costante sforzo di inculturazione*, oprac. G. Lewandowski, t. 2, Roma 1994, nr 042, s. 118–122; *Fort Jameson Diocese. Report on some Liturgical Items from 1965* [w:] *ibidem*, nr 045, s. 129–130; *Mansa Diocesan Liturgical Commission. Minutes from the Meeting Held on the 16th–17th December 1970* [w:] *ibidem*, nr 031, s. 86–87; *Mbala Diocesan Liturgical Commission. Report from the Activity for 1984* [w:] *ibidem*, nr 043, s. 122–123.

stwierdzić, że misjonarze uczynili wiele dobrego²², budując tzw. centra medyczne²³, które w znacznym stopniu przyczyniły się do „rekrutacji” konwertytów²⁴. Obecnie głównym zadaniem tego Kościoła jest nie tyle leczenie chorób, co demistyfikacja tegoż leczenia dla Afrykanów²⁵.

2.3. Stosunek tubylczych Afrykańskich Kościołów Chrześcijańskich do medycyny

Podejście tubylczych Afrykańskich Kościołów Chrześcijańskich do uzdrawiania nie ma na celu wyrugowania leczenia metodami medycznymi, ale stawia sobie za zadanie uzupełnianie tychże metod. Używanie w imię Chrystusa popiołu, świętych olejów, wody święconej oraz wymawianie świętych formuł, modlitwa nad chorym, posługiwanie się tłumaczeniem snów i wizji etc.²⁶ — jest praktycznym wyrazem zastosowania symboli religijnych w rozwiązywanie konkretnych problemów życiowych. Często proces uzdrawiania połączony jest z liturgią kościelną oraz z tradycyjnym tańcem i śpiewem²⁷.

²² Zob. K. Müller, *Teologia Misji. Wprowadzenie*, przekł. z j. niemieckiego W. Kowalak i B. Wodecki, Warszawa 1989, s. 139.

²³ „In 1956–57, in Francophone territories of black Africa, there were 309 medical stations (18 hospitals, 270 infirmaries, and 21 leprosaria) supported by the Catholic missions, as compared with 125 supported by the French colonial administration. The Protestant missions, too, had infirmaries and hospitals, including outstanding clinics. Finally, every mission station had its dispensary hut or first aid room” C. Kolié, *Jesus as Healer?*, *op. cit.*, s. 142.

„In one sense, the history of Christian missions in Africa is inseparable from medical and health programs. In time, each mission acquired a clinic as regularly as it built a school. The arrival of religious sisters to staff the clinic was usually the determining factor. Two-thirds of religious congregations operating in Africa were dedicated to medical work. Albert Schweitzer popularized this image of the missionary doctor. In the end, each ecclesiastical jurisdiction built at least one hospital, and many missionaries felt themselves able to disinfect a wound or hand out aspirin or doses of quinine. For more serious cases, they turned to the clinic or to the doctor at the nearest hospital” Jean-Mark Éla, *My Faith as an African*, przeł. z j. francuskiego J. Pairman Brown i S. Perry, New York – London 1989, s. 75–76.

²⁴ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology*, *op. cit.*, s. 76; M. F. C. Bourdillon, *Religion and Society*, *op. cit.*, s. 266. „The missionary significance of the religious medical undertaking is scarcely in doubt. For the missionary, it was palpable expression of their desire, their will to »save the natives«: physical health represented the salvation of the soul” C. Kolié, *Jesus as Healer?*, *op. cit.*, s. 143.

²⁵ Zob. C. Kolié, *Jesus as Healer?*, *op. cit.*, s. 148.

²⁶ Zob. J. S. Mbiti, *Bible and Theology in African Christianity*, Nairobi 1986, s. 147.

²⁷ Zob. *Mbala Diocesan Liturgical Commission. Report from the Activity for 1984* [w:] *Annunciare e celebrare la fede nello Zambia: Un costante sforzo di inculturazione*, oprac. G. Lewandowski, t. 2, Roma 1994, nr 043, s. 122–123; *Zambian National Liturgical Commission. Minutes of the Meeting Held on 16th–17th January 1986* [w:] *ibidem*, nr 039, s. 108–110.

W ogromnej liczbie Kościołów chrześcijańskich są także i takie, które odzucają nie tylko zachodnie metody lecznicze, ale także afrykańskie tradycyjne. Motywem takiego postępowania jest silna wiara w moc modlitwy i w dobroć Boga²⁸. Jezus jest dla nich źródłem ich całego życia, dlatego jest mocą²⁹, dzięki której mogą pokonać swe codzienne troski i niepokoje³⁰.

3. SOTERIOLOGICZNY WYMIAR UZDRAWIANIA

Uzdrowianie to integralna część zbawienia. Wszelki rodzaj leczenia nie jest fenomenem *par excellence* mniej znaczącym od zbawienia, dlatego też, w pojęciu Afrykanina, nie da się tych dwóch pojęć oddzielić od siebie i rozpatrywać z osobna³¹. Uzdrawienie jest stanem, który doprowadza człowieka do specjalnej zażyłości z jego uzdrawiaczem. Powstanie takiej relacji obliguje uzdrowionego do dziękczynienia i wychwalania „dawcy zdrowia”³².

W wielu wypadkach eschatologia chrześcijańska jest dla Afrykanów pojęciem obcym. Dla nich pełnia zbawienia dokonuje się już tu i teraz. Wyeliminowanie cierpienia i śmierci oznacza zbawienie darowane nam przez przychodzącego Chrystusa³³. Zdrowie jest oznaką zbawienia, zaś za jego namacalny znak uznaje się harmonię psychofizyczną. Zły stan zdrowia jest symptomem partycypacji w złu i personalnej negacji zbawczej działalności Chrystusa. W takim kontekście znaczeniowym pojęcia „zdrowie” i „zbawienie” można uznać za synonimy³⁴.

Istnieją także Kościoły, które, podkreślając znaczenie Krzyża Chrystusowego i Jego Zbawczej Łaski³⁵, kładą duży nacisk na przeżycie duchowego uzdrowienia oraz trwanie w nim. Widocznym wyrazem ich udziału w uzdrawiającej misji Chrystusa jest wyznawanie grzechów, świadczenie o zbawczej mocy Krwi Jezu-

²⁸ Zob. K. Enang, *Salvation in a Nigerian Background. Its Concepts and Articulation in the Annang Independent Churches*, Berlin 1979, s. 286–290.

²⁹ Zob. F. E. Boulaga, *Christianity without Fetishes. An African Critique and Recapture of Christianity*, New York 1984, s. 65–66.

³⁰ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology*, *op. cit.*, s. 78.

³¹ Zob. K. Enang, *Salvation in a Nigerian Background*, *op. cit.*, s. 279–281.

³² Zob. J. S. Mbiti, *Bible and Theology in African Christianity*, *op. cit.*, s. 152.

³³ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology*, *op. cit.*, s. 76.

³⁴ „The very word, edinyanga, salvation with its derivatives like unyanga, ndinyanga indicates good health, soundness of the body. Edinyanga means verbatim health, and health is in verbatim salvation” J. S. Mbiti, *Bible and Theology in African Christianity*, *op. cit.*, s. 151.

³⁵ „Perhaps the best example of this is the East African Revival Movement which emerged in the years 1928–1930, simultaneously in Rwanda and Uganda, and later spread into Kenya, the United Republic of Tanzania, Zaire, the Sudan and other neighbouring regions. This revival, locally known as the Balokole movement, puts emphasis on spiritual Experience under the impact of the Cross” *Ibidem*, s. 166.

sowej, modlitwa, czytanie Biblii itp. Ukazywanie zbawienia w świetle Krzyża nadaje soteriologii afrykańskiej charakter czysto chrystologiczny³⁶.

4. EWANGELICZNY OBRAZ CHRYSUSA UZDRAWIAJĄCEGO

„Chrystus traumaturg-uzdrowiciel — leczący urazy ciał i dusz, jest tytułem popartym rzeczywistością ziemskiego Jezusa.”³⁷ Zarówno współczucie okazywane chorym, jak i uzdrawianie (zob. Mt 14, 14. 20, 34) są punktami odniesienia do Chrystusowej działalności mesjańskiej. Główną część dokonywanych przez Niego cudów stanowią uzdrowienia, które jednocześnie są znakiem dóbr mesjańskich³⁸. Jezus nie tylko przywraca zdrowie ciału, uzdrowieniom fizycznym towarzyszą wyrzucanie złych duchów (zob. Mt 4, 23–24. 8, 16–17; Łk 6, 18) i uzdrowienia duszy (zob. Mk 2,5-12). Jest lekarzem wszystkich, którzy Go potrzebują (zob. Mk 2, 17). Jednakże elementem potrzebnym do uzdrowienia jest wiara (zob. Mk 5, 34. 5, 36. 9, 23–24). W uzdrawianiu chorych Chrystus posługuje się pewnymi symbolami, którymi są błoto i obmycie (zob. J 9,6–12) oraz ślina i nałożenie rąk (Mk 7, 32–36. 8, 22–25). „Ponieważ moc wychodziła od Niego i uzdrawiała wszystkich” (Łk 6, 19), chorzy chcieli się Go dotknąć, aby doznać uzdrowienia (zob. Mk 1, 41. 3, 10. 6, 56)³⁹.

5. FUNKCJA ZNACHORA

5.1. W religiach afrykańskich

Chrystologii rdzennie afrykańskiej należy szukać na gruncie przygotowanym dla teologów przez tradycyjnego uzdrowiacza⁴⁰. „Każda wieś w Afryce ma swojego znachora, który jest przyjacielem całej wspólnoty. Jest on dostępny dla każdego

³⁶ Zob. F. Eboussi Boulaga, *Christianity without Fetishes*, *op. cit.*, s. 65.

³⁷ *Jezus Chrystus jedyny Zbawiciel świata, wczoraj, dziś i na wieki. Oficjalny dokument Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, przeł. z j. wł. A. Lis, Katowice 1997, s. 90.

³⁸ Zob. KKK 1503, 1504; A. Miralles, *L'Unzione degli infermi*, *op. cit.*, s. 384; Jean-Mark Éla, *My Faith as an African*, *op. cit.*, s. 77; C. Kolié, *Jesus as Healer?*, *op. cit.*, s. 128–132.

³⁹ Obszerniejsze opracowania problemu można znaleźć u J. Kudasiewicza, *Grzech – pojednanie – pokuta w Piśmie Świętym* [w:] *Ewangelizacja i nawrócenie. Program duszpasterski na rok 1995/96*, oprac. Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, Katowice 1995, s. 41–52; jak również u K. Romaniuka, *Pokuta* [w:] *ibidem*, s. 52–90.

⁴⁰ Zob. M. L. Daneel, *Towards a Theologia Africana? The Contribution of Independent Churches to African Theology*, „*Missionalia*” 1984, nr 12, s. 84.

i prawie w każdym czasie i jest obecny w wielu momentach życia jednostki i wspólnoty”⁴¹. Obecnie w wielu miejscach funkcję tradycyjnego uzdrowiacza przejęli lekarze wraz ze swymi medycznymi sposobami leczenia⁴².

5.2. W Kościołach chrześcijańskich

W tak zwanych Kościołach niezależnych (*independent churches*) praktyki uzdrawiania odgrywają bardzo ważną rolę⁴³. Niepodległe prorockie Kościoły afrykańskie, ze względu na swój tubylczy charakter, bardziej od innych⁴⁴ wskazują na paradygmat Chrystusa jako uzdrowiacza⁴⁵, uzdrowiciela lub znachora⁴⁶. Najczęściej spotykaną odpowiedzią na pytanie o powód przyłączenia się do któregoś z tych tzw. *independent churches* jest: „Przez długi czas byłem chory. Bez rezultatu poddawałem się różnym sposobom leczenia. Poradzono mi, abym poszedł do takiego a takiego proroka. Zrobiłem, jak mi radzono i teraz czuję się lepiej. Niech

⁴¹ J. S. Mbiti, *Afrykańskie religie i filozofia*, *op. cit.*, s. 209–210.

⁴² „Okot Bitek suggested in a speech given at the University of Nairobi in 1971: What is the concept of »ill health« to the African in the countryside? The medical student ought to try to get an answer to this question. He must learn about witchcraft, about the vengeance ghost, about the cult of ancestors. The study of African religions ought to be made compulsory at medical schools. What do you do when your patient complains of a splitting headache, and adds that he has been bewitched by his neighbors? How do you handle the case of someone who believes that it is the ghost of her mother who is troubling her? Medical students should turn their attention to the works of the diviners. Our medical schools ought not only to carry out researches on the medicines used by the diviners, they must also do serious studies on the African concepts of ill health; and the study of African religions forms the core of this work” J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology*, s. 146.

⁴³ Zob. A. Wessels, *Images of Jesus. How Jesus is Perceived and Portrayed in Non-European Cultures*, London 1990, *op. cit.*, s. 114.

⁴⁴ „For too long the healing ministry of the over-Westernized mission Churches has been secularized to such an extent that it has lost its sacred character, its social control functions, its subjective influence on society, its meaningful moral terms. In fact, the conspicuous absence of Jesus Christ from almost all the life crises raises a lot of questions in the mind of the African Christian. The knotty question is, How do we reconcile what we preach with what we believe and practise? Who is this healer and physician, Jesus Christ?” K. Appiah-Kubi, *Christology*, *op. cit.*, s. 76–78.

⁴⁵ Zob. M. L. Daneel, *Towards a Theologia Africana?*, *op. cit.*, s. 84.

⁴⁶ „Jest to jedna z tych dziedzin, w której kwestia terminologii jest wyjątkowo trudna. [...] Dla ludów afrykańskich znachorzy są największym darem i najbardziej użytecznym źródłem pomocy. Są też nazywani »zielarzami«, »lekarzami tradycyjnymi« lub »waganga« — by użyć słowa z języka suahili. Są to specjaliści, którzy najbardziej ucierpieli od autorów europejskich i amerykańskich, tak często i mylnie nazywających ich »leczącymi urokiem« (*witch-doctor*)” J. S. Mbiti, *Afrykańskie religie i filozofia*, *op. cit.*, s. 209.

Pan będzie błogosławiony⁴⁷. Obok wiary w złe moce, członkowie tych Kościołów wyznają Chrystusa, którego uważają za potężniejszego od tychże złych mocy. Wierzą, że całkowite tj. duchowe, fizyczne i psychiczne uzdrowienie człowieka jest darem Boga⁴⁸, ofiarowanym Jego wspólnotom przez Jezusa Chrystusa⁴⁹. Leczący prorok⁵⁰ stanowi uosobienie uzdrawiającej misji Chrystusa⁵¹. Przed nabożeństwami z praktykami mającymi za zadanie uzdrowienie bądź to fizyczne, bądź też duchowe, kapłan lub lider-uzdrowiacz⁵² w większości przypadków uznawany za proroka, poucza o Jezusie jako o uzdrowiaczu⁵³. Tubylcze Afrykańskie Kościoły Chrześcijańskie uważają się nie tylko za Kościoły, ale i za szpitale⁵⁴. Twierdzą, że Jezus jest gotów uzdrowić każdego, kto do Niego przyjdzie, ponieważ człowiek tylko leczy, jest jedynie instrumentem⁵⁵, zaś Chrystus uzdrawia⁵⁶. Uzdrowiająca misja Chrystusa jest kontynuowana poprzez działalność wspólnoty wierzących⁵⁷.

⁴⁷ K. Appiah-Kubi, *Jesus Christ: Some Christological Aspects from African Perspectives* [w:] *African and Asian Contributions to Contemporary Theology*, red. J. S. Mbiti, Genève 1977, s. 63; por. K. Appiah-Kubi, *Christologies*, op. cit., s. 78.

⁴⁸ Zob. E. Boulaga, *Christianity without Fetishes*, op. cit., s. 65.

⁴⁹ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology*, op. cit., s. 78; por. J. F. O'Grady, *Models of Jesus*, New York 1982, s. 167.

⁵⁰ W wielu środowiskach rola proroka została sprowadzona tylko do leczenia chorych, zaś jego funkcja profetyczna praktycznie przestała istnieć. Zob. J. M. Schoffeleers, *The medicalisation of Christianity*, laborat konferencyjny, Uppsala 1989.

⁵¹ Zob. Mt 10, 8; E. Boulaga, *Christianity without Fetishes*, op. cit., s. 65.

⁵² Por. *Abercorn Diocesan Liturgical Commission. Minutes of a Meeting Held at Ilondola 22–23 April 1973* [w:] *Annunciare e celebrare la fede nello Zambia: Un costante sforzo di inculturazione*, oprac. G. Lewandowski, t. 2, Roma 1994, nr 010, s. 52; *Fort Jameson Diocesan Pastoral Commission. Minutes of the Meeting Held at Chassa Secondary School on 25th–28th July 1966* [w:] *ibidem*, nr 042, s. 118–122; *Fort Jameson Diocese. Report on Some Liturgical Items from 1965* [w:] *ibidem*, nr 045, s. 129–130; *Fort Rosebery Diocesan Commission for Liturgy. Minutes from the Meeting of 14th and 15th March, 1967* [w:] *ibidem*, nr 013, s. 57; A. B. Smith, *Obligation to Attend the Sunday Ceremony of the World in the Absence of a Priest* [w:] *ibidem*, nr 017, s. 61; *Zambian National Liturgical Commission. Minutes of the Meeting Held on 10th–12th of March 1965* [w:] *ibidem*, nr 035, s. 92–99.

⁵³ Por. Mt 9, 35; zob. A. Wessels, *Images of Jesus*, op. cit., s. 114.

⁵⁴ „Healing cannot be worked out only by medicines or messages. [...] A group of African theologians and pastors who came together in 1978 in Yaoundé, Cameroon, recommended the following: „Let us work at the mission Jesus gave us: preaching, teaching, baptizing and healing. Let us do whatever we can to heal the sick in hospitals, at home, and in the traditional ways of healing; let us appeal to our Christians to act as »healers«. Let our pastors help in hospitals; let us develop our charismatic healing gifts; let us pay more attention to our prayers for the sick, and the sacrament of the sick” J. G. Donders, *Non-Bourgeois Theology*, op. cit., s. 146–147; zob. K. Enang, *Salvation in a Nigerian Background*, op. cit., s. 292–294.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 295.

⁵⁶ Zob. K. Appiah-Kubi, *Christology*, op. cit., s. 78.

⁵⁷ Zob. J. F. O'Grady, *Models of Jesus*, op. cit., s. 167.

Jezus nie tylko uzdrawia, ale w specjalny sposób nadaje znaczenie temu uzdrawianiu oraz cierpieniu i śmierci poprzez swoją mękę i śmierć na Krzyżu⁵⁸.

6. CHRYSYTUS WOBEC LUDZKIEGO CIERPIENIA — INTERPRETACJE WSPÓŁCZESNYCH TEOLOGÓW AFRYKAŃSKICH

6.1. Kofi Appiah-Kubi

Ghanijski teolog, Kofi Appiah-Kubi, w swoich opracowaniach chrystologicznych podkreśla uzdrawiającą funkcję Chrystusa⁵⁹. Wyjaśnia on ważność procesu uzdrawiania u Akan, do których należy⁶⁰. Akan „uważają chorobę za stan cielesnej dysharmonii. Nie robią różnic pomiędzy religią a medycyną ani między religią a kulturą. [...] Ci, którzy u Akan zajmują się uzdrawianiem poprzez wiarę, twierdzą, że dzięki bezpośredniej komunikacji ze swoimi przodkami, korzystają z tych samych źródeł, co Chrystus przywracający chorych do zdrowia”⁶¹. Jednak w przeciwieństwie do Pisma Świętego⁶², gdy chodzi o wskazanie na Jezusa jako na centrum zainteresowań tubylczych Kościołów chrześcijańskich, Appiah-Kubi wydaje się bardzo ostrożny⁶³.

6.2. John S. Pobee

Inny Ghanijszyk, J. S. Pobee, stara się wypracować tzw. teologię funkcjonalną, która odpowiadałaby mentalności ghanijskiego plemienia Akan, do którego na-

⁵⁸ Zob. C. Kolié, *Jesus as Healer?*, *op. cit.*, s. 144.

⁵⁹ Zob. K. Appiah-Kubi, *Jesus Christ: Some Christological Aspects from African Perspectives* [w:] *African and Asian Contributions to Contemporary Theology*, red. J. Mbiti, Genève 1977.

⁶⁰ Zob. K. Appiah-Kubi, *Man Cures, God Heals. Religion and Medical Practice among the Akans of Ghana*, Totowa – New York 1981.

⁶¹ D. W. Ferm, *Profiles in Liberation. 36 Portraits of Third World Theologians*, Mystic – Connecticut 1988, s. 11.

⁶² „[...] the Bible remains central to the lives of the members of these churches. In fact, these people read the Bible so much that they have been nicknamed »the people with the dirty Bible«. For them the Bible is the living record of how the voice of God can be heard through human beings who are filled with the Holy Spirit, in particular, the »priest-healers« who encourage their people to express their feelings through clapping, dancing, and the beating of drums” Cyt. za D. W. Ferm, *Profiles in Liberation*, *op. cit.*, s. 11.

⁶³ Zob. *Indigenous African Christian Churches: Signs of Authenticity* [w:] *African Theology En Route*, red. K. Appiah-Kubi [i in.], New York 1979, s. 117–126.

leży⁶⁴. Swoje refleksje teologiczne rozpoczyna on od *credo*: „Chrystus jest prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem” Następnie próbuje wyrazić owo *credo* w formie, która odpowiadałaby rozumowaniu Akan. Według Akan, człowiek w pełni realizuje się w społeczeństwie⁶⁵. Wychodząc z tego stwierdzenia, Pobee ukazuje, że chrystologia Akan domaga się podkreślenia takich aspektów jak pokrewieństwo Jezusa, Jego obrzezanie, chrzest i obrzędy inkorporacji do grupy. Strach przed śmiercią i ograniczoność możliwości poznania są elementami ludzkimi, które znajdujemy w naturze Chrystusa. Inną ludzką cechą charakteru, według Akan, jest zależność od mocy wyższych. Pobee dostrzega tę cechę Jezusa w Jego częstej modlitwie do Ojca, zauważając przy tym duże podobieństwo w ukazywaniu człowieczeństwa w Biblii i u Akan⁶⁶.

Jednym z atrybutów Bożych, według Akan, jest bezgrzeszność. Pobee uznaje bezgrzeszność Chrystusa za znak Jego boskości. Chrystus nie popełnił grzechu tylko dzięki postawie przepełnionej miłością w stosunku do innych i zainteresowaniem się tymi, którzy byli w jakikolwiek sposób ciemieni, uwalniając ich od bólu i cierpienia — tak fizycznego, jak i duchowego — walczył z grzechem w każdej jego postaci. Według Akan, grzech jest czynem antyspołecznym. W społeczności Akan bóstwo ukazywane jest z władzą i siłą, z mocą uzdrawiania i stwarzania. Poprzez dokonywanie cudów i uzdrawianie, Chrystus dał świadectwo swojej boskości⁶⁷.

6.3. J. M. Schoffeleers

Schoffeleers, opisując kult Mbona w Malawi oraz kult Bwiti w Gabonie, nazywa Chrystusa *nganga* (znachorem)⁶⁸. Także każdy chrześcijanin może być *nganga*⁶⁹ Stwierdzenie, że *nganga* ma atrybuty chrześcijańskie również jest praw-

⁶⁴ J. S. Pobee, *Toward an African Theology*, Nashville 1979, s. 81–98.

⁶⁵ Por. *Lusaka Archdiocese. Pastoral Problems, 1960* [w:] *Annunciare e celebrare la fede nello Zambia: Un costante sforzo di inculturazione*, oprac. G. Lewandowski, t. 2, Roma 1994, nr 083, s. 189; J. Prokoph, *Associations and Small Christian Communities Rivals or Partners* [w:] *ibidem*, nr 085, s. 196–200; *idem*, *Lay Apostolate Report for 1971–1972* [w:] *ibidem*, nr 113, s. 263–264; tenże, *Pioneer Total Abstinence Association* [w:] *ibidem*, nr 082, s. 188; C. Tessari, *The Lay Apostolate and National Development*, 1970 [w:] *ibidem*, nr 112, s. 262.

⁶⁶ Zob. Ch. Nyamiti, *African Christologies Today* [w:] *Faces of Jesus in Africa*, red. R. J. Schreier, London 1992, s. 6.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 7.

⁶⁸ Por. R. B. Kibongi, *Priesthood* [w:] *Biblical Revelation and African Belief*, red. K. A. Dickson [i in.], London 1969, s. 57–74.

⁶⁹ Zob. J. M. Schoffeleers, *Christ as the Medicine Man and the Medicine Man as Christ: A Tentative History of African Christological Thought*, „Man and Life, a Journal of the Institute of Social Research and Applied Anthropology” 8:1982, nr 1 i 2.

dziwe⁷⁰. „Z jednej strony kładzie się nacisk na ustalanie nowych form wspólnoty ludzkiej: *nganga* przeobraził się w Chrystusa; z drugiej jawi się potrzeba adaptacji form tradycyjnych: Chrystus jest przemieniony w *nganga*”⁷¹.

6.4. Aylward Shorter

Kładąc nacisk na pluralizm tradycyjnych teologii afrykańskich⁷² oraz na ważność procesu inkulturacji⁷³, Aylward Shorter bierze „uzdrowienie” za perspektywę swoich rozważań chrystologicznych⁷⁴. Uzdrawianie jest główną cechą życia i działalności Chrystusa. Shorter uważa, że z tego powodu afrykańskie tradycyjne zainteresowanie uzdrowieniem wymaga chrystologii opartej na uzdrawiającej funkcji Chrystusa⁷⁵.

Shorter porównuje uzdrawiaczy galilejskich, których techniki uzdrawiania wykorzystał sam Jezus, z tradycyjnymi uzdrawiaczami afrykańskimi. Obie tradycje posługują się holistyczną formą uzdrawiania, to znaczy dotyczą one zarówno sfery fizycznej, jak i psychoemocjonalnej, moralnej, społecznej i środowiskowej. W obu tradycjach Shorter dostrzega tendencje w kierunku mieszania tych poziomów, np.: wierzenie, że choroba jest spowodowana bezpośrednią karą za popełniony grzech⁷⁶.

W krajach śródziemnomorskich w czasach Chrystusa wiara w czary była tak powszechna jak dziś w Afryce. Jezus korzystał z tradycyjnych technik uzdrawiania,

⁷⁰ *Ibidem*, s. 19.

⁷¹ A. Wessels, *Images of Jesus*, *op. cit.*, s. 115.

⁷² „There is no reason why there should not be a plurality of African approaches to Christian theology, corresponding to a plurality of African traditional theologies” A. Shorter, *African Christian Theology: Adaptation or Incarnation?*, New York 1977, s. 27.

⁷³ „Jesus Christ, he says, must be understood as the Eternal Logos at the very heart of traditional culture and that this process of inculturation must be seen as evidence of the mysterious workings of the one God. But the toughest questions of all that are facing the Catholic church in Africa today are ecclesiological, namely, the importance of accepting and even encouraging a multicultural church in all its diversity, while at the same time preserving the sense of one worldwide communion”. Cytat za D. W. Ferm, *Profiles in Liberation*, *op. cit.*, s. 61.

Zob. także A. Shorter, *African Culture and the Christian Church*, London 1973; A. Shorter, *African Christian Theology*, *op. cit.*, s. 28; A. Shorter, *African Traditional Religion: Its Relevance in the Contemporary World*, „Cross Currents” 1978–1979, t. 28, nr 4, s. 421–431; *New Attitudes to African Culture and African Religions* [w:] *Towards African Christian Maturity*, red. A. Shorter [i in.], Kampala 1987, s. 17–28.

⁷⁴ Zob. A. Shorter, *Jesus and the Witchdoctor. An Approach to Healing and Wholeness*, London – New York 1985.

⁷⁵ Zob. A. Shorter, *Folk Christianity and Functional Christology*, London 1982 s. 133.

⁷⁶ Zob. A. Shorter, *Christian Healing and Traditional Medicine in Africa*, „Kerygma” 46:1986, t. 20, s. 51–58.

przy czym ukazywał ich podrzędną wartość i starał się ostrzec swoich zwolenników przed magią. Jezus nie tylko prezentował integralną formę uzdrawiania, ale także nauczał o dokładnie sprecyzowanym uzdrawianiu chorób tego świata oraz, jak temu dał wyraz poprzez swoją śmierć na krzyżu, ukazywał zbawczą moc cierpienia. Dlatego też Shorter nazywa Chrystusa „rannym uzdrawiaczem” i „ofiara”. Także w swym chwalebnym stanie Jezus ciągle jest tym rannym traumatykiem. Aby wyprosić nieocenione dary dla rodzaju ludzkiego, nieprzerwanie pokazuje On swoje rany Ojcu. Wierzący jest wezwany do tego, aby wraz z Chrystusem być rannym uzdrawiaczem. Wszelkie uzdrawianie jest ukierunkowane na życie wieczne i na całość (na pełnię, doskonałość). W Kościele realizuje się to poprzez sakramenty, głównie poprzez Eucharystię⁷⁷, która jest odnowieniem misterium krzyża i zmartwychwstania Chrystusa. Sakramenty są dziełem Boskiego Ducha, którego Shorter nazywa „lekarstwem życia”, ponieważ to właśnie On kontynuuje uzdrawiającą misję Chrystusa⁷⁸.

Shorter przedstawia zastosowanie tak rozumianej chrystologii, którą można by nazwać chrystologią uzdrawiającą. Byt ludzki pojmowany jest jako „ciało ciała w świetle”. Uzdrawianie staje się możliwością ustanowienia i utrzymania harmonii ze środowiskiem naturalnym. Pełnia symbiozy ze środowiskiem jest podstawą jakiegokolwiek szczęścia człowieka. Także czynniki socjalne⁷⁹ zajmują bardzo ważną pozycję w procesie uzdrawiania. Zaś podświadomość, np. we śnie, ma moc inspirowania i afirmacji uzdrowienia.

⁷⁷ Por. *Catechetico-Liturgical Commission: Chipata. Minutes of Meeting Held on the 14th–15th January 1970* [w:] *Annunciare e celebrare la fede nello Zambia: Un costante sforzo di inculturazione*, oprac. G. Lewandowski, t. 2, Roma 1994, nr 032, s. 87–88; *Chipata Diocese, Experimental Mass. Baptism Rites. Baptism of Infants. Confirmation. Marriage. Funeral* [w:] *ibidem*, nr 012, s. 54–56; *Kachebere Seminarians. Proposals for Adaptation of Roman Mass Rites* [w:] *ibidem*, nr 061, s. 162–165; D. Kyeyune, *The Sacrament of the Eucharist and Inculturation* [w:] *ibidem*, nr 067, s. 169–173; *Mbala Diocesan Liturgical Commission. Report from the Activity for 1984* [w:] *ibidem*, nr 043, s. 122–123; *Mbala Diocese. Reports on Normative Mass for Zambia and Rituals, 1974* [w:] *ibidem*, nr 062, s. 165; tenże, *The New Bemba Missal, 1972* [w:] *ibidem*, nr 055, s. 148; *Solwezi Diocesan Liturgical Commission. Minutes of the Meeting Held on 5th December 1970* [w:] *ibidem*, nr 037, s. 105; *Zambia Episcopal Conference. Reports on the Use of Vernacular in the Mass in Some Dioceses, 1964* [w:] *ibidem*, nr 066, s. 167–168; *Zambian National Liturgical Commission. A Normative Mass for Zambia Prepared by Zambia National Liturgical Commission and Approved by the Zambia Episcopal Conference as a Basis for Experimentation under the Control of the Local Ordinary and His Diocesan Liturgical Commission* [w:] *ibidem*, nr 056, s. 149–153; *idem, Minutes from the Meeting Held on 14th–15th May 1974* [w:] *ibidem*, nr 044, s. 123–128; *idem, Minutes of the Meeting Held on 10th–12th of March 1965* [w:] *ibidem*, nr 035, s. 92–99; *idem, Minutes of the Meeting Held on 13th 1977* [w:] *ibidem*, nr 040, s. 111–113.

⁷⁸ Zob. Ch. Nyamiti, *African Christologies Today*, *op. cit.*, s. 9.

⁷⁹ Zob. *The Social and Economic Facts in Eastern Africa* [w:] *Towards African Christian Maturity*, red. A. Shorter [i in.], Kampala 1987, s. 55–57.

Shorter uważa, że afrykańskie podejście do uzdrawiania może przedłożyć poprawkę do zachodniej medycyny naukowej, która stała się bardzo skuteczna w leczeniu ciała, ale niestety w krytycznych sytuacjach, gdy człowiek staje w obliczu śmierci, prowadzi do rozpacz⁸⁰, ponieważ brak jej podłoża, które daje wiara⁸¹.

Afrykańskie spojrzenie na Chrystusa jako na traumaturga ma swoje odbicie zarówno w Biblii, jak i w doktrynie katolickiej, ale jest to tylko odbicie, niestety, zbyt dalekie od rzeczywistości.

Omawiane w tym artykule jedno z afrykańskich oblicz Syna Bożego ma swoje bezpośrednie i pośrednie związki z dwoma chrześcijańskimi modelami Chrystusa: Zbawcy i Wyzwoliciele. Jednym z podstawowych problemów wszystkich religii i każdego człowieka jest szukanie zbawienia. Zbawienie jest dziełem Boga. Rozpatrywane w świetle Nowego Testamentu jest władztwem Boga, które w Jezusie Chrystusie ma swój kształt osobowy. Dwa wydarzenia: śmierć i zmarwychwstanie są centrum orędzia zbawczego. Chrystus w swoim zmarwychwstaniu potwierdza się jako Syn Boży i uniwersalny Zbawiciel wszystkich. Innymi słowy, zbawienie jest nowym stworzeniem na mocy śmierci Chrystusa. Ze strony kerygmy Chrystusa, zbawienie jest transcendentne i eschatologiczne, z pewnością ma ono swój początek w tym życiu, ale w pełni dokonuje się w wieczności. Zbawienie nie może mieć jedynie doczesnego charakteru, takiego jakim jest „zdrowie” w pojęciu afrykańskim. Ewangelista Łukasz postrzega Jezusa jako Wyzwoliciele (zob. Łk 4, 18–21). Bóg obdarza człowieka zbawieniem i wyzwoleniem, które w swej istocie sprawdza się do wspólnoty z Bogiem i z ludźmi. Wyzwolenie to radykalne wybawienie od grzechu, który jest korzeniem ucisku tak politycznego, jak i duchowocieleśnego. Ludzkie wyzwolenie oraz zbawienie w Jezusie Chrystusie mają pewne ściśle powiązania, ale nie można ich ze sobą utożsamiać⁸². Podobna relacja zachodzi pomiędzy tymi dwoma pojęciami a „uzdrowieniem” Oczywiście można mówić o pewnych punktach wspólnych w zakresie teologii katolickiej, ale nigdy znaczenie jednego z tych pojęć nie może być brane za synonim innego.

⁸⁰ Por. E. Kübler-Ross, *Sterben als menschlich — psychologisches Geschehen*, „Concilium” 10:1974, s. 254–257; C. Kolié, *Jesus as Healer?*, *op. cit.*, s. 148; B. Bujo, *African Theology in Its Social Context*, przekł. z j. niem. J. O’Donohue, New York – Nairobi 1992, s. 123.

⁸¹ Zob. Ch. Nyamiti, *African Christologies Today*, *op. cit.*, s. 10.

⁸² Zob. H. Rzepkowski, *Komentarz do Adhortacji Ewangelii Nuntiandi* [w:] *Misje po Soborze Watykańskim II*, red. W. Kowalak [i in.], przekł. z j. francuskiego I. Pluszczyk i B. Wodecki, Płock 1981, s. 313–319.

Summary

Jesus the Healer — a contemporary African Christological model

For twenty centuries already the unlimited and redemptive presence of God in the man Jesus — the fundamental fact of the Bible and the most original matter of revelation — has been the object of continual reflection. Men of all times and different places approach this mystery with predetermined images and associations of the socio-economic and spiritual milieu in which they live and, as a result, there are always new and different lights on the unique mystery of Christ. The same mystery of Christ arrived at in diverse ways finds wide varieties of expression. A new accent characterizes the contemporary approach to the mystery of Christ. For instance in modern African theology, especially in the last three decades contextual African Christology has developed. A well understood theology of inculturation helps to approach Christ with the African mentality. African Christology is based on African traditional socio-religious models. Jesus Christ seen as traditional healer is one of the main models of contemporary African Christology.